

DOI <https://doi.org/10.66893/hevruta.2026.ale.13-40>

УДК 94(497.11 Zemun)"17"(=411.16)

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 8. 5. 2026.

Прихваћен/Accepted: 22. 10. 2025.

Доцент др Снежана Б. АЛЕКСИЋ

Универзитет МБ, Београд, Пословни и правни факултет

snezanaaleksic3@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-1908-2595>

Прилог за изучавање друштвено-економског развоја јеврејске заједнице Земунa у 18. веку*

Апстракт: Овај рад разматра поједине сегменте друштвено-економског развоја јеврејске заједнице у Земуну у 18. веку кроз аспекте власништва над имовином и начина привређивања. Истраживање се креће од појединачног ка општем, са фокусом на личности које су живеле и деловале у Земуну у наведеном периоду и које су својим активностима непосредно допринеле друштвено-економском развоју јеврејске заједнице у Земуну. Рад је заснован на литератури и архивској грађи Историјског архива Београда.¹

Кључне речи: Јевреји, Земун, трговина, занати, Саломон, Херцл, Мозес, Мајер, Рехницер.

* Рад је настао у оквиру теме „Насеља и становништво Срема у XVIII и у првој половини XIX века“ при пројекту „Насеља и становништво Војводине“ Одељења за Друштвене науке Матице српске (2025–2028).

¹ Историјски архив Београда је дигитализовао 60 фондова и збирки који се тичу јеврејске етничке групе у Земуну [Београду], од 1739. до Другог светског рата. Дигитализован је и део Фонда „Земунски магистрат“, односно, део грађе која припада овом Фонду, а односи се на јеврејску заједницу. Грађа је доступна на сајту www.arhiv-beograda.org.rs под насловом *Јеврејска дигитална збирка Архива Београда*.

Увод

Иако у домаћој научној и стручној јавности постоји низ радова посвећених јеврејској заједници у Земуну, већина их се тематски фокусира на XX век, с посебним освртом на период Холокауста. У последњој деценији, значајан допринос изучавању јеврејских породица у Земуну у периоду од 1724. до 1944. године дао је Радован Сремац.² Ипак, у историографији остаје недовољно осветљен период 18. и прве половине 19. века. Историјом јеврејске заједнице у Земуну и Срему у овом временском оквиру као примарном темом бавили су се Славко Гавриловић³ и Лазар Ћелап,⁴ док у оквиру ширих историјских анализа јеврејску заједницу у Земуну помиње и Душан Ј. Поповић.⁵ Студије које се директно баве овом тематиком дали су и савремени истраживачи Данило Фогел⁶ и Љиљана Добровшак.⁷

Полазећи од наведених историографских претходника, овај рад има за циљ да допринесе изучавању друштвено-економског развоја јеврејске заједнице у Земуну током 18. века, кроз анализу демографских кретања, власничких односа и облика привређивања. Истраживање се заснива на архивској грађи Историјског архива Београда (ИАБ), фонд Земунски магистрат (ЗМ), уз примену методологије микростудије, која омогућава реконструкцију свакодневног живота и институционалног

² Радован Сремац, *Јеврејске породице у Земуну и околини*, (Нови Сад: Архив Војводине, 2020).

³ Slavko Gavrilović, „Ispisi za istoriju Jevreja u Zemunu i Slavonsko-sremskoj vojnoj granici (XVIII–XIX vek)“, *Istraživanja*, 7/1979, 467–507; Славко Гавриловић, *Јевреји у Срему у XVIII и првој половини XIX века*, (Београд: САНУ, Пожаревац: Просвета, 1989).

⁴ Lazar Čelap, „Jevreji u Zemunu za vreme Vojne granice“, *Jevrejski almanah*, 1957–1958., 59–71.

⁵ Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*, (Београд, САНУ: 1950); Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини, Књ. 2*, (Нови Сад: Матица Српска, 1990); Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини, Књ. 3*, (Нови Сад: Матица српска, 1990).

⁶ Данило Фогел, *Јеврејска заједница у Земуну: хроника (1739–1945)*, (Земун: Јеврејска општина, 2002).

⁷ Ljiljana Dobrovšak, *Židovi u Srijemu od doseljavanja do Holokausta*, (Vukovar: Državni arhiv, 2017).

положаја појединаца и породичних структура. Основна хипотеза рада јесте да је јеврејска заједница у Земуну током 18. века, упркос нормативним ограничењима, успела да изгради стабилне облике економске активности и да се институционално консолидује кроз механизме самоуправе, власништва и занатско-трговачке делатности. Рад је структуриран у три целине: демографско-друштвене прилике, власнички односи и привређивање – са циљем да се кроз архивску документацију осветле процеси који су обликовали економску и друштвену динамику јеврејске заједнице у Земуну у наведеном периоду.

Досељавање и демографско-друштвене прилике

Након аустријског изгона Турака из Срема, посебно после пада Београда под власт Османског царства 1739. године, „почели су насељавати Срем и Јевреји, нарочито Земун, где се преселио изванредан број Јевреја, шпањолских и немачких. Дозволе за становање добијали су прво појединци, само за одређено време, а касније су почели добијати дозволе и за доживотно становање.”⁸ У пролеће 1744. године дозволу за насељење у Земун и слободно трговачко пословање молила су двојица шпанских Јевреја, који су протерани из Београда. „То су били Абрахам Мајер и неки Рубен, за које се не зна да ли су се задржали у Земуну пошто их нема у попису кућних старешина земунских Јевреја из 1745. године.”⁹ У овом попису, убележено је осам јеврејских кућних старешина.¹⁰ Касније, јеврејска заједница је увећана тако што је „команда петроварадинске тврђаве упутила 20. јануара 1751. градском судији у Земуну захтев да се у Земуну издају потврде двојици Јевреја који су од пада Београда, дошавши отуда, живели у Земуну и у Белегишу и лепо се понашали. Те потврде

⁸ Поповић, *Срби у Војводини*, Књ. 2, 53.

⁹ Славко Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, (Нови Сад: Филозофски факултет, Историјски институт, 1979), 340.

¹⁰ Симон Маркус, Мандел Полак, Барух Тешингер, Јакоб Фашил, Абрахам Ледерер, Кулман Брандајс, Рафаел Саломон и Саломон Хершел (Гавриловић, *Срем*, 340 ф. 268).

имале су им служити као легитимације.“¹¹ У 1753. години у Земуну је живело 20 јеврејских породица,¹² које су се из Београда доселиле у Земун након пада Београда под турску управу 1739. године. Привилегије Марије Терезије од 8. октобра 1753. односиле су се на ове јеврејске породице, тако да је Земун био једино место у Војној граници где су Јевреји могли становати, али уз стална ограничења.¹³

Према попису јеврејских породица од 31. октобра 1755,¹⁴ дознаје се да је у Земуну било 24 старешина јеврејских породица, у чијем власништву се налазило 14 кућа, од којих је једна коришћена у сврхе друштвених потреба јеврејске заједнице у Земуну.¹⁵ Документ садржи информације о пореклу породица, отуда је познато да су се четири породице¹⁶ доселиле из Турске¹⁷ и 17 породица из Немачке.¹⁸ У Земуну је 1745. било осам јеврејских кућа, а 1754/55. годину¹⁹ јеврејских породица са кућом било је 19. Наредне, 1755/56. године Јевреја са кућом било је 15 и четири јеврејске породице које су становале у кирији. Јевреја са кућом у 1757. години било је 19, а у 1757/58. у Земуну је живело 20 јеврејских породица. У периоду 1759/60. пописано је 18 јеврејских породица са укупно 150 душа.²⁰ Број јеврејских поро-

¹¹ Танасије Ж. Илић, *Београд и Србија у документима архиве Земунског магистрата од 1739. до 1804. године, Књ. I*, (Београд: Историјски архив Београда, 1973), 8–9.

¹² Поповић, *Срби у Војводини, Књ. 2*, 53.

¹³ Mirko Valentić, „О неким problemima Vojne krajine u XIX stoljeću“, *Historijski zbornik*, 17/1964, 382, f. 108.

¹⁴ Илић, *Београд и Србија*, 49.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Кућевласници: Raphael Salomon, Mayer Rechnitz. Подстанари: Elias Soref mit seinem Schwager Benjamin.

¹⁷ Поробљене Србије.

¹⁸ Кућевласници: Calman Brandeis, Henoch Levi, Moyses Colman, Feischel Jud, Moyses Jud, Mandl Keis, Lazar Keis, Abraham Lobl Wittib, Simon Glaser, Wolf Wassertrager, Abraham Mayer mit seinem Schwager. Подстанар: Salomon Judt.

¹⁹ У Земуну је 1755 живело 76 Јевреја. Миодраг Дабижић, „Земунско гробље на брегу Гардошу“, *Годишњак музеја града Београда*, 23/1976, 62.

²⁰ Лазар Ћелап, *Земунски војни комунитет (1717– 1881)*, (Београд: САНУ, 1967), 34.

дица у Земуну 1767. године смањило се за четири.²¹ Према Попису из 1776. године, у Земуну је живело 30 мушкараца Јевреја, који су у односу на укупан број мушких становника Земуна чинили 1,44% мушке популације. Јеврејску веру исповедали су становници у 10 кућа,²² у оквиру којих су се налазила и три подстанарска домаћинства.²³ У 1787. године у граду је живело 86 Јевреја,²⁴ а 1799. пописано је 156 Јевреја.²⁵

Јевреји су у Земуну 1752. године организовали своју верску општину са старешинама.²⁶ Према наредби из 1762. године,²⁷ која се тицала мањих, приватних спорова међу Јеврејима, те спорове имала је решавати Јеврејска општина, док је Земунски магистрат морао водити рачуна о томе да се избор јеврејских судија врши сваке године у присуству једног члана градског већа.²⁸ Од Дворског ратног савета Јевреји су 1753. године добили дозволу да у граду могу поседовати сопствене куће.²⁹ По тадашњем обичају,

²¹ „Јеврејска општина обавештава Магистрат да се број њихових породица смањило за четири, па стога нису кадри да сада плате 180 фор. ратног приреза, па моли да им се обавеза смањи на 150 фор.“ Историјски архив Београда (ИАБ), Земунски магистрат (ЗМ), кутија (К)1362–2–91.

²² За седам јеврејских кућевласника наведено је да су привилегију боравка у Земуну уживали од 1753. године.

²³ Јелена Илић, „Земунско становништво према попису из 1776. год.“, *Историјски часопис*, 57/ 2008, 160–161.

²⁴ Ћелап, *Земунски војни комунитет*, 35, 36.

²⁵ Исто, 38.

²⁶ Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*, 143.

²⁷ Славонска генерална команда се у акту из 1764. године позива на наредбу од 26. априла 1762. коју је издао барон Волферсдорф, а која се тицала начина решавања мањих приватних спорова међу Јеврејима. У примарном извору (ИАБ, ЗМ, К1360-1764-Ф1-63) нема података о наредбодавцу Волферсдорфу, али пошто је очито да је наредба потицала од војне структуре, може се претпоставити (не и тврдити!) да је реч о Јохану Рајнхарту Волферсдорфу – генералу, команданту Осијека од 1762. године, касније Фелдмаршал лајтнанту. На речено додатно наводи податак да је 1773. године Славонска генерална команда о чињеници смрти команданта генерал барона Волферсдорфа обавестила Земунски магистрат (ИАБ, ЗМ, 1773, 1369-2-51).

²⁸ ИАБ, ЗМ, К1360-1764-Ф1-63.

²⁹ ИАБ, ЗМ, 1814, 2005–67; Valentić, „О nekim problemima Vojne krajine u XIX stoljeću“, 382, f. 108.

били су груписани на једном месту, у тзв. Чивутском сокаку где су, после 31. октобра 1755. себи подигли синагогу,³⁰ прву у Срему.³¹ Јеврејска школа се помиње 1755. године, тада су у Јеврејској кући становали учитељ и школски послужитељ.³²

Власнички односи

У годинама које су уследиле, Јевреји се организују као „професионална група која је потпадала под политику демографских ограничења и гетоизације“.³³ Ипак, без обзира на ограничења,³⁴ у јеврејској заједници долази до промета некретнинама: куће су куповане³⁵ и продаване.³⁶ На празним плацевима грађене су нове куће,³⁷ али, и даље је било Јевреја који нису поседовали сопствену некретнину, већ су становали у кућама под киријом.³⁸ До краја 18. века Јевреји су груписани у Јеврејском

³⁰ Касније, Ашкенеска синагога из 1850. подигнута је на месту старе, из 1755. Упор: Ђурђија Боровњак, *Верски објекти у Београду*, [каталог изложбе], (Београд: Историјски архив Београда, 2013), 84.

³¹ Поповић, *Срби у Војводини*, Књ. 2, 53.

³² Ћелап, *Земунски војни комунитет*, 90.

³³ Јелена Илић Мандић, „Колективни идентитет(и) у Војној граници XVIII века: студија Српског случаја“, у: *Концепт национализма и патриотизма у српском политичком дискурсу: Средњи век, нови век и савремено доба*, приредили Смиља Марјановић–Душановић, Александар З. Савић, (Београд: Филозофски факултет, 2025), 259.

³⁴ У јануару 1814. Генерална команда одбија молбу Јеврејске општине да јој се дозволи куповина куће, са образложењем да је Јеврејима допуштен боравак у Земуну са непокретностима које су поседовали пре 1753. ИАБ, ЗМ, 1814, 2005-67.

³⁵ Ана Марија Хендигнер тужила је 10.3.1757. Јеврејку Шадел, кожарку, због дуга од 20 фор. за кућу коју јој је продала (ИАБ, ЗМ, К18, 10.3.1757). По овој тужби Шадел је 28.3.1757. положила 10 фор. као половину дуга за купљену кућу. ИАБ, ЗМ, К19, 28.3.1757.

³⁶ У априлу 1767. Земунски магистрат (даље ЗМ) одобрава продају куће Саломона Абрахама. ИАБ, ЗМ, К19, 23.4.1767.

³⁷ Андрија Грензингер 1767. изјављује да је Јеврејину Мојзесу Коену продао за 50 фор. кућу са једним комадом земљишта, али тако да му један део земљишта остане да може на овом саградити нову кућу. ИАБ, ЗМ, 19-0.

³⁸ Јозеф Штајнер који је под кирију дао своју кућу извесном Јеврејину Манделу, известио је ЗМ да је 1.7.1764. од свог закупника наплатио кирију, али

крају (улици), али, иако према Протоколима већа Земунског магистрата од 4. септембра 1770. и 2. децембра 1771. Јеврејин није смео становати међу хришћанима,³⁹ таквих покушаја је било.

Представник земуних Јевреја, трговац Рафаело Саломон поднео је почетком 1770. године молбу Земунском магистрату да му се додели земљиште за градњу куће и дућана или да му се дозволи куповина куће. Са одобрењем Славонске генералне команде, Земунски магистрат је Саломону у септембру 1770. године одобрио куповину куће у Земуну, у улици где станују хришћани, али под условом да претходно прода своју кућу у Јеврејској улици.⁴⁰ Та одлука довела је до негодовања хришћана. Представници хришћанске заједнице упутили су 9. марта 1771. молбу Магистрату да измени решење Генералне команде, којим је Рафаелу Саломону дозвољено да купи кућу у Главној улици где живе хришћани. У својој представи земуних хришћани су истакли да у случају да Генерална команда не промени ово решење, траже да им се дозволи да поднесу жалбу цару. У овим околностима, Магистрат је наредио Саломону да не исплаћује новац за куповину куће док купопродаја не буде коначно одобрена.⁴¹ Ипак, Саломон је новац исплатио, иако није добио коначно одобрење Магистрата за куповину, а потом тражио повраћај датог новца. То се сазнаје из молбе коју је Рафаело Саломон у марту 1771. године упутио Земунском магистрату, са захтевом да му се врати 1.000 форинти (даље: фор.)⁴² које је дао за куповину куће, пошто због

ЗМ подноси пријаву у којој оптужује Мандела да овај намерава да присвоји његову кућу. (ИАБ, ЗМ, К1360,1764, Ф1-15). Јеврејска општина је у априлу 1771. донела пресуду да Мандела Рајс плати дуг за кирију Јакову Симону. (ИАБ, ЗМ, К1365,1771, Ф2-27). Јохан Георг Рингофер поднео је у марту 1787. тужбу ЗМ против Лазара Рајса због дуга на име кирије (ИАБ, ЗМ, К26, 21.3.1787). Рајс је тврдио да је измирио дуг Рингоферу.-ИАБ, ЗМ, К26, 23.3.1787.

³⁹ *Телат, Земунски војни комунитет*, 34, ф. 252.

⁴⁰ ИАБ, ЗМ, К19, 4.9.1770.

⁴¹ ИАБ, ЗМ, К19, 9.3.1771.

⁴² О новцу више у: Snežana Aleksić, „Novac u opticaју, monetarna politika i државни дугови у Sremu од средине XVIII века до присаједињења кралјевини SHS“, *Megatrend revija*, 3/2022, 215–226.

протеста хришћана у Земуну није добио одобрење Магистрата за куповину.⁴³ Ни након захтева за повраћај новца Саломон није одустајао од куповине куће у хришћанској улици. Пошто му новац није враћен, а Магистрат није донео коначно решење о заустављању продаје, Саломон је ушао у посед, на шта је жалбу уложио Риста Солар, комшија куће коју је Саломон желео да купи. Земунски магистрат је у јуну 1771. донео решење којим „не дозвољава Саломону да у кући врши преправке за дућан, пошто још увек није добио судско решење да му је куповина одобрена.“⁴⁴ Потом је Магистрат одлучио да се Саломону новац врати, што је учињено 15. јула 1771,⁴⁵ али, спор је и даље вођен, о чему сведочи записник Земунског магистрата од 10. септембра 1771, са саслушања Љоте Теодоровића и Софронија Живановића⁴⁶ у вези са кућом коју је хтео купити Јеврејин Саломон, а чему су се успротивили хришћани.⁴⁷ Историјске вести из наредне деценије указују да су Јевреји у Земуну прометовали некретнине. Давид Исак, зет Рафаела Саломона, упутио је у марту 1782. Магистрату молбу да му се дозволи куповина куће у Земуну у којој би отворио трговачку радњу.⁴⁸ Магистрат је у априлу 1783. упутио допис Генералној инспекцији генералата⁴⁹ поводом молбе Давида Исака да му се дозволи куповина куће.⁵⁰ Молба је позитивно решена, што потврђује саопштење Генералне команде од 20. јуна 1783. где је наведено да је „цар одобрио Исаку да сагради или купи ку-

⁴³ ИАБ, ЗМ, К19, 21.3.1771.

⁴⁴ ИАБ, ЗМ, К19, 25.6.1771.

⁴⁵ ИАБ, ЗМ, К19, 15.7.1771.

⁴⁶ Живановић и Саломон су били у некој врсти личног сукоба. Живановић је 1770. тужио Саломона због нанете му увреде, ради чега је суд саслушао сведоке, а Генерална команда наложила Саломону да се извини Живановићу. Потом је Саломон тужио извесног Димчета Батића због дуга. Суд је наложио да се тај дуг наплати или од дужника или од јемца Живановића. ИАБ, ЗМ, К19, 12.7.1770.

⁴⁷ ИАБ, ЗМ, К19, 10.9.1771.

⁴⁸ ИАБ, ЗМ, К22, 26.3.1782.

⁴⁹ Генералат је био цивилна и војна управа Војне границе, задужен за управљање, надзор и одлучивање о грађанским и војним питањима у оквиру војног поретка, укључујући и контролу имовинских и трговачких дозвола.

⁵⁰ ИАБ, ЗМ, К1393, 1783, ФЗ-336.

ћу у којој би држао своју трговачку радњу.⁵¹ Осим куће коју је поседовао, Исак је под киријом држао и другу кућу у Земуну.⁵² Нешто касније, 1791. године, трговац Исак, упутио је молбу Магистрату да му се на кућу коју је купио 1783. године изда крчмарско право.⁵³ Исто право⁵⁴ на своју кућу тражио је и Ксавер Леви, против кога је Земунском магистрату у априлу 1792. поднета пријава због точења пића без дозволе.⁵⁵ Магистрат је Левијеву молбу за извадање крчмарског права одбио у јулу 1792, са образложењем да му се не може дозволити отварање крчме, пошто је број гостионица ограничен од стране Генералне команде.⁵⁶ Потом се Леви у октобру 1792. обратио Магистрату са молбом да му се дозволи продаја куће на лицитацији, јер је не може користити као гостионицу, нити у њој може становати.⁵⁷ Почетком маја 1794. Јакоб Саломон⁵⁸ и Енох Шнифел известили су Земунски магистрат да су од Јоела Мајера купили кућу и замолили за одобрење да у њој отворе крчму Јеврејске општине.⁵⁹

Купопродаја некретнина није увек имала добровољни карактер, већ се догађало да се некретнине отуђе принудом, ради намирења дуга. Тако је Јеврејска општина⁶⁰ 28. априла 1794. на јавној лицитацији, за 1.000 фор. купила кућу⁶¹ Јоела Мајера Рех-

⁵¹ ИАБ, ЗМ, К23, 20.6.1783.

⁵² То се сазнаје из тужбе коју је ЗМ поднео јеврејски трговац Јакоб Хершл. У тужби Хершл наводи да је његову кућу под киријом држао Давид Исак и да га тужи зато што Исак ову кућу није, сходно закљученом уговору, држао у добром стању. ИАБ, ЗМ, 1443-64-125.

⁵³ ИАБ, ЗМ, 1479-66-117.

⁵⁴ О крчмарском праву и крчмама више: Никола Илић, *Од хана до хотела: Земунско угоститељство*, (Земун: Клуб матичне културе, 2021).

⁵⁵ ИАБ, ЗМ, К1502, 1792-Ф 66-13.

⁵⁶ ИАБ, ЗМ, К1484, 1792-Ф18-7.

⁵⁷ ИАБ, ЗМ, К1482, 1792-Ф13-184.

⁵⁸ Син Рафаела Саломона.

⁵⁹ ИАБ, ЗМ, К1547, 1794-Ф66-42.

⁶⁰ Јеврејска заједница је 1776. поседовала „три објекта : школу, кућу у којој је живео ритуални месар (шахтер) са породицом и један објекат без назначене намене.“ Јелена Илић, „Земунско становништво“, 164.

⁶¹ Након што је 1777. год. Виктору Херцлу продата кућа ради наплате дуга, Генерална команда је поставила питање ЗМ како ће се овај човек збринути,

ницера, са обавезом да исплати сва заостала, хипотекарна дуговања на прометованој некретнини.⁶² Кућу Исака Мојзеса на лицитацији је купио Јозеф Дианија, те је 7. јуна 1799. затражио од Магистрата да му на купљену некретнину изда власнички лист.⁶³

Привређивање: занатство и трговина

Након што је Земун постао слободни војни комунитет, у њему су се развили занатство и трговина.⁶⁴ Јевреји који су се у град населили 1739. године, осим привилегија да у Земуну живе, добили су дозволе да у граду могу обављати своје занате.⁶⁵ Према подацима из пописа 1754/55. „Јевреји су били трговци старим гвожђем, прекупци, произвођачи ракије и розалије, стаклари, кожари, кројачи и без занимања.“⁶⁶ Из пописа земунских занатлија које је сачинио Магистрат 23. јуна 1768, сазнаје се да је у граду радило три Јеврејина: један кројач, један кожар и један стаклар.⁶⁷ У 1776. години у Земуну је било три јеврејска трговца, две крчме које су држали Јевреји, а два Јеврејина бавила су се

на шта је ЗМ предложио да му Јеврејска општина додели на коришћење стан у својој општинској кући. ИАБ, ЗМ, 1373-2-18.

⁶² ИАБ, ЗМ, К1547, 1794, Ф66-43; ИАБ, ЗМ, 1547-66-43.

⁶³ ИАБ, ЗМ, К1659, 1799, Ф 66-152.

⁶⁴ „Земун је 1749. ушао у Војну границу и био под јурисдикцијом Петроварадинске регименте до 1749. када је постао слободним војним комунитетом (општином), којим је од 1751 управљао Магистрат са изабраним суцем на челу. Ослобођени од војне дужности, бавили су се житељи Земуна трговином и занатима, производећи потребне артикле за унаоколно сеоско (граничарско) становништво. Занатлије и трговци су се удружили у еснафе [...].“ Лазар Ћелап, „Прилог грађи за историју еснафа у Земуну у XVIII веку“, *Годишњак града Београда*, 5/1958, 77.

⁶⁵ На пример: „Царица Марија Терезија, 8.10.1753, даје право, у виду привилегије, Јеврејину Рафаелу Саломону, пошто је Јеврејима забрањено да живе на територији Војне границе, да може за цело време свога живота без икакве сметње поседовати кућу у Земуну, у њој са својом женом, децом и послугом становати и на дозвољени начин водити трговину, јер се раније, за време свога боравка у Београду, а и после преласка у Земун, мирно и пристојно владао.“ –анасије Ж. Илић, *Београд и Србија*, 30–31.

⁶⁶ Ћелап, *Земунски војни комунитет*, 34.

⁶⁷ Ћелап, „Прилог грађи“, 72, 92, ф.11.

производњом ракије (држали пецану или казан).⁶⁸ Током првих година организације живота јеврејске заједнице у Земуну, производња и точење алкохолних пића били су један од важнијих начина привређивања појединаца из ове етничке групе. Јеврејину Јакобу Фајшлу у децембру 1753. издата је дозвола којом је допуштено да у Земуну пече ракију,⁶⁹ са тим да за два казана плаћа Магистрату годишње 12 фор. пореза.⁷⁰ Ипак, промет алкохолних пића у гостионицама које су држали Јевреји био је ограничен. Године 1754. издата је наредба по којој Јевреји смеју служити пиће само својим сународницима, не и хришћанима.⁷¹ Јевреји су се побунили против ове одлуке, те је на молбу представника јеврејске заједнице трговца Рафаела Саломона Славонска генерална команда 31. марта 1758. Јеврејима издала одобрење да могу точити алкохол свим грађанима, укључујући и турске држављане. Овој одлуци су се успротивили хришћани, сматрајући да она штети њиховом пословању са алкохолним пићима,⁷² али је, без обзира на негодовање хришћана, одлука Генералне команде остала на снази. У годинама које су уследиле Јевреји шире посао са производњом и прометом алкохола. Мајер Рехницер затражио је у новембру 1760. дозволу да у Земуну изгради пецару за печење ракије,⁷³ Славонска генерална команда је изградњу ове пецаре одобрила у јануару 1761.⁷⁴ Ипак, због сталног негодовања хришћана и тужби које су произилазиле из посло-

⁶⁸ Илић, „Земунско становништво“, 162.

⁶⁹ Пецара је радила и две деценије касније. То се сазнаје из решења од 18.10.1774. којим је ЗМ дозволио Марку Јакобу да пече ракију у пецари код Јакоба Фајшла. ИАБ, ЗМ, К20, 3.12.1753.

⁷⁰ ИАБ, ЗМ, К18-0.

⁷¹ Као земунски гостионичари 1755. год. помињу се Јевреји Колман Брандајс и Мозес Исак. Против њих су земунски гостионичари хришћани поднели тужбу зато што су Јевреји у својим гостионицама точили вино и хришћанима. Поводом тужбе, на саслушању код ЗМ 18.10.1755, оптужени Јевреји су изјавили да пиће точе хришћанима од 1739, пуних 16 година, али да не могу писмено доказати да на то имају право. ИАБ, ЗМ, К18, 18.10.1755.

⁷² ИАБ, ЗМ, К1356,1758, Ф1-14.

⁷³ ИАБ, ЗМ, К1357, 1760, Ф1-26.

⁷⁴ ИАБ, ЗМ, К1358, 1761, Ф1-12.

вања са ракијом,⁷⁵ Генерална команда је хришћанима доделила право да, у односу на Јевреје који се баве печењем ракије, имају предност⁷⁶ у овом послу.⁷⁷ Али, одлука Генералне команде није стишала тензије између земунских произвођача и продаваца алкохолних пића хришћана и Јевреја.⁷⁸ На крају, спор је окончан тако што су хришћани изгубили „битку за монопол“, пошто је Привредни уред Земунског магистрата у предмету који је вођен од 12. до 22. јуна 1794. донео коначну одлуку да се Јеврејима уз малопродају допушта и велепродаја – продаја ракије на бурад уз плаћање акциза.⁷⁹ Осим што је ова одлука изазвала незадовољство код хришћана, ни јеврејски произвођачи ракије Мојсес Исак, Енох Фајшл и Абрахам Мојсес нису њоме били задовољни,

⁷⁵ У марту 1776. тужбу је ЗМ поднео хрушћанин Лазар Добрић против Јеврејина Исака Мојзеса, јер му Мојсес није за испоручену комину [од које се пече ракија] предао ракију комовицу. ЗМ наложио је Мојзесу да намири своје дуговање. (ИАБ, ЗМ, К20, 12.3.1776). У јануару 1783. пред ЗМ хришћанин Марко Живојиновић је тражио да му Јеврејин Мајер Рехницер исплати шест фор. за издату ракију. Рехницер је обећао вратити дуг за месец дана. (ИАБ, ЗМ, К23, 24.1.1783). У марту 1784. адвокат Јозеф Сопран предложио је да његов клијент Исак Мојсес уместо новца свом повериоцу хришћанину Георгију Дамјановићу преда ракију. Предлог је уважен. ИАБ, ЗМ, К24, 18.3.1784.

⁷⁶ Хришћани су у односу на Јевреје имали предност и у другим привредним активностима. Сходно реченом, ЗМ предложио је Војној команди 13.5.1775. да се уведе да хришћани на вашару могу куповати коже до 11 сати, а да их после тог времена могу куповати и Јевреји. ИАБ, ЗМ, К1371, 1775,Ф2-80.

⁷⁷ То се сазнаје из Записника са саслушања Маријане Рајнер, која је изјавила да је Исаку Мојзесу продала два казана за печење ракије, али да је претходно продаја била објављена хришћанским становницима који се баве печењем ракије и тек пошто нико од хришћана није искористио право првенства при овој куповини, казани су продати Јеврејину. – ИАБ, ЗМ, К19, 13.11.1770.

⁷⁸ У грађи ЗМ бројне су тужбе једне против друге стране. Примера ради: Јеврејин Абрахам Мојсес поднео је у јулу 1782. тужбу против хришћанина Косте Георгијевића јер му је одузео 10 акова кошер вина и продао га другом Јеврејину по четири фор. (ИАБ, ЗМ, К22,7.7.1782.). ЗМ у априлу је 1792. поднета пријава против Ксавера Левија због точења пића без дозволе. ИАБ, ЗМ, К1502, 1792,Ф66-13.

⁷⁹ ИАБ, ЗМ, К1531, 1794, Ф12-26.

јер им је Магистрат повећао пореску обавезу. Стога су јеврејски произвођачи ракије Магистрату упутили молбу да не плаћају увећане пореске обавезе на пиће које су у 1794. године установљене на 35 форинти, него да им се као пореска обавеза узме пређашњи износ од шест фор. или да плаћају патентске пристојбе према искрчмареном квантуму.⁸⁰

Борба између Јевреја и хришћана за превласт над тржиштем присутна је и у другим браншама. Славонска генерална команда одбила је у априлу 1759. молбу Јеврејина Фајшела да се бави сапунџијским занатом, пошто је у Земуну већ радило шест сапунџија.⁸¹ Ни у 1768. години у Земуну, као сапунџија није радио ниједан Јеврејин, у наведеној години у граду је радило укупно девет сапунџија, сви Срби.⁸²

Хришћани, немачки кројачи,⁸³ почетком 1756. године поднели су Магистрату пријаву у којој су изнели да један неожењени⁸⁴ јеврејски кројач намерава да се у Земуну ожени и обавља кројачки занат. Немачки кројачи су истакли да се не слажу да се том Јеврејину дозволи обављање кројачког заната и нагласили да у Земуну већ ради један јеврејски кројач који немачким кројачима узима део посла и тако им прави штету. Пошто су немачки кројачи у Земуну имали мало посла, тражили су од Магистрата да се том неожењеном Јеврејину не дозволи обављање кројачког заната у Земуну.⁸⁵ Ипак, Абрахам Маркус, по занимању кројач, нећак удовице покојног јеврејског гостионичара Колмана Брандајса, обавестио је Магистрат да ће се у Земуну оженити,

⁸⁰ ИАБ, ЗМ, К1548, 1794, Ф66-87.

⁸¹ ИАБ, ЗМ, К1357, 1759, Ф1-20.

⁸² Ћелап, „Прилог грађи“, 92, ф.11.

⁸³ У Земуну су као кројачи (абације) радили и Срби и они су пословали са Јеврејима. То пословање доводило је и до спорова: „Земунски трговац Р. Саламон поднео је акт према којем се Петар Стефановић, кројач, обавезао вратити му дуг за 14 дана. Пошто то није учињено, Саламон моли да се према његовом дужнику поступи по закону.“ ИАБ, ЗМ, К26, 22.5.1787.

⁸⁴ Према ондашњим правилима, занате су могли обављати само ожењени мајстори.

⁸⁵ ИАБ, ЗМ, К18-1-1.

те замолио да му се изда дозвола за обављање заната. Земунски магистрат му је тражено одобрио.⁸⁶

Као земунски стаклар у октобру 1756. помиње се Јеврејин Исак Симон.⁸⁷ Касније, стакларским занатом су се бавили Јевреји из породице Херцл, Мојсес и његов син Виктор. Хришћанин Јохан Цимер, стаклар из Арада, упутио је у септембру 1771. молбу Земунском магистрату да му овај дозволи да се настани у Земуну и да ту обавља свој занат, али под условом да се Виктор Херцл уклони из града. Цимер се у том писму обавезао да ће радити за исту цену као и Јеврејин. Земунски магистрат је одобрио ову молбу и дозволио Јохану Цимеру насељавање и обављање стакларског заната у Земуну.⁸⁸ Ипак, Виктор Херцл није протеран из Земуна, али му је одузета дозвола за рад. Ова одлука Магистрата довела је до негодовања јеврејске заједнице.⁸⁹ Потом је стаклар Цимер у августу 1773. тужио Виктора Херцла који је у Земуну обавља стакларски занат без дозволе.⁹⁰ Поводом тога, Виктор Херцл је Славонској генералној команди упутио молбу да му се дозволи обављање стакларског заната у Земуну.⁹¹ На двојицу стаклара, оца Мојсеса и сина Виктора Херцла, жалио се и земунски стаклар Лоренцо Севић, који је 1786. године тражио од Генералне команде да се забрани рад и Мојзесу и Виктору.⁹² Осим притужби које су Магистрату долазиле од хришћанских еснафских мајстора Цимера и Севића, који су Херцлове оптуживали да наносе штету стакларском послу,⁹³ на земунског стаклара Виктора жалили су се и становници града Земуна и Војне границе.⁹⁴ Тужбе које су стизале Маги-

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ ИАБ, ЗМ, К18, 25.10.1756.

⁸⁸ ИАБ, ЗМ, К19, 17.9.1771.

⁸⁹ Мојсес Коен, помоћник Рафаела Саламона, кажњен је у мају 1773. телесно (батинама), због тога што је претио стаклару Јоханесу Цимеру. ИАБ, ЗМ, К20, 26.5.1773.

⁹⁰ ИАБ, ЗМ, К1391, 1783, Ф2-196.

⁹¹ ИАБ, ЗМ, К1369, 1773, Ф2-89.

⁹² ИАБ, ЗМ, К1409, 1786, Ф2-222; ИАБ, ЗМ, К1409, 1786, Ф2-248.

⁹³ ИАБ, ЗМ, К22, 7.7.1782.

⁹⁴ ИАБ, ЗМ, К25-0; ИАБ, ЗМ, 1680-61-381.

страту биле су у вези са Викторовим доспелим дуговањима,⁹⁵ због чега је потом осуђен на затвор.⁹⁶ Генерална команда је, по захтеву Севића, у јуну 1882. одлучила да се забрани рад стаклару Виктору Херцлу,⁹⁷ а захтев да се забрани рад Мојсесу Херцлу Генерална команда није прихватила. У образложењу своје одлуке Генерална команда наводи да је стаклар Мојсес доказао да ради добро и јефтино и да не би било праведно да му се под старост одузме зарада.⁹⁸ Како је Севић био незадовољан одлуком, наставио је да се жали, те је Магистрат у поновном претресу у јануару 1793. утврдио да су цене стакла код Мојсеса Херцла ниже од цена по којима је радио Севић и одбио да старом стаклару одузме право на рад.⁹⁹ Нешто касније, у априлу 1793. Мојсес Херцл се обратио Земунском магистрату са молбом да му овај помогне да наплати своја потраживања која је имао у местима Војне границе.¹⁰⁰

Од свих заната који су постојали у Земуну, трговина је била најуноснији извор прихода. Како истиче Р. Хорват, трговина је у 18. веку Земун учинила знаменитим местом, и то стога што се Земун налази на пола пута између Беча и Цариграда. „Ко год је путовао из једног у друго место морао је проћи кроз Земун. Зато је Земун велико трговачко место за сву немачку и турску робу, за коју су трговци ту сазидали велика складишта и стоваришта.“¹⁰¹ Јеврејска заједница у Земуну, преко својих појединаца, средином 18. века интензивно је укључена у трговачко пословање. Као и остали становници Земуне, Јевреји су пословали у складу са важећим прописи-

⁹⁵ ИАБ, 3М, К25, 30.12.1785; ИАБ, 3М, К26, 23.2.1787.

⁹⁶ Лоренц Циг је поднео у име Маргарете Мајер тужбу против Виктора Херцла због дуга. Пошто је изјавио да не може вратити дуг, Херцл је 13.6.1783. осуђен на затворску казну. ИАБ- 3М -К23, 13.6.1783.

⁹⁷ ИАБ, 3М, К22, 7.7.1782.

⁹⁸ ИАБ, 3М, К1409, 1786-Ф2-248.

⁹⁹ ИАБ, 3М, К1505, 1793-Ф13-1.

¹⁰⁰ ИАБ, 3М, К1522, 1793-Ф61-83.

¹⁰¹ Rudolf Horvat, *Slavonija, povijesne rasprave i crtice, Knj. 1*, (Zagreb: Tisak „Tisopografije“ d.d., 1936), 83.

ма,¹⁰² али и мимо њих. Речено потврђују документа настала углавном у споровима вођеним ради наплате дуговања и потраживања међу члановима јеврејске заједнице, али и у поступцима регулисања узајамних обавеза и потраживања између Јевреја, хришћана¹⁰³ и муслимана – турских држављана.¹⁰⁴ Земунски Јевреји трговали су пољопривредним производима¹⁰⁵ и индустријском робом.¹⁰⁶ Потраживања и дуговања која су одређени повериоци из Руме,¹⁰⁷ Митровице,¹⁰⁸ Петроварадина,¹⁰⁹ Карло-

¹⁰² У јануару 1757. Славонска генерална команда доставила је 3М ради контроле Трговачке дневнике јеврејских трговаца Мајера и Рафаела. ИАБ, 3М, К1356, 1757, Ф1-15.

¹⁰³ Рафаел Саломон тужио је у марту 1756. Митра ћурчију због дуга од 16 фор. (ИАБ, 3М, К18, 30.3.1756). У мају 1782. Р. Саламон тужио је Јефту Вуковића због дуга. (ИАБ, 3М, К22, 16.5.1782). У априлу 1783. Никола Недељков поднео је тужбу против Исака Кајса због дуга. (ИАБ, 3М, К23, 8.4.1783). У августу 1783. Матијас Мајнингер, слуга пуковника барона Штурма, поднео је тужбу против Абрахама Мојзеса због дуга од 30 фор. (ИАБ, 3М, К23, 5.8.1783).

¹⁰⁴ Мандел Кајс измирио је 1755. год. потраживање Турчина Салим-паше од Јеврејке Шедле Ракас (ИАБ, 3М, К18, 22.7.1755). Турчин Кади Оглу пријавио је у новембру 1767. Магистрату да се са Јеврејином Р. Саламоном договорио о враћању дуга од 78 фор. 40 кр. (ИАБ, 3М, К19, 3.11.1767). Јакоб Јонас исплатио је у септембру 1769. заступнику Хусеин паше новац који му је дуговао Исак Мојзес (ИАБ, 3М, К19, 16.9.1769). Мула Мехмед обавезао се у новембру 1770. у име Михајла Коче вратити дуг Р. Саламону (ИАБ, 3М, К19, 6.11.1770).

¹⁰⁵ Јеврејин Мандел поднео је у јуну 1756. тужбу 3М против Косте Параскеве, због дуга за узете орахе и смокве. (ИАБ, 3М, К18, 15.6.1756). На рочишту које је одржано у јулу 1756. год. К. Параскеве негирао је дуг према Манделу, као свог сведока довео је Петра Поповића из Војке. ИАБ, 3М, К18, 26.7.1756.

¹⁰⁶ Контумацки директор Датус тужио је у априлу 1757. Јеврејина Волфа јер му је остао дужан за гвоздену пећ коју му је продао. ИАБ, 3М, К18, 22.4.1757.

¹⁰⁷ Петар Албрехт, пекар из Руме, тужио је 1753. Јеврејина Лазара због дуга за продато брашно. ИАБ, 3М, К18, 26.6.1755.

¹⁰⁸ Јуна 1783. Рафаело Саломон је због дуга тужио конреолора Томпу из Митровице. ИАБ, 3М, К1391, 1783, Ф2-175.

¹⁰⁹ Паул Браун, трговац из Петроварадина, поднео је у новембру 1763. тужбу ради наплате дуга од Мајера Рехницера и Мандела Кајса. (ИАБ, 3М, К1359, 1763, Ф1-38). У јуну 1763. 3М поднео је извештај о разлозима због којих није завршен поступак по тужби трговца Брауна. (ИАБ, 3М, К1359, 1763, Ф1-14). Како дужници нису намирили дуг до 1765. године, Браун је у јулу 1765. упутио молбу 3М да принудом наплати од Рехницера и од Рајса постојећи дуг. ИАБ, 3М, К1361, 1765, Ф1-60.

ваца,¹¹⁰ Вршца,¹¹¹ Новог Сада,¹¹² Апатина¹¹³ и Темишвара¹¹⁴ имали код земунских јеврејских трговаца решавао је Земунски магистрат. На основу сачуваних докумената, чини се, највише трговачких неспоразума било је са становницима (Сремских) Карловаца, од којих су Јевреји из Земуна куповали вино.

Намирење узајамних обавеза и потраживања међу цивилима становницима комунитета (града) решавали су надлежни Магистрати,¹¹⁵ као и предмете у вези са споровима између житеља комунитета и становништва Сремске жупаније.¹¹⁶ У случајевима трговачких неспоразума између цивила Земуна и становника Војне границе крајње пресуде изрицале су војне власти.¹¹⁷

¹¹⁰ Рочиште у спору због дуга између Јозефа, сина Урбана Рајтера из Карловаца, и Мојзеса Кона из Земуна одржано је у јануару 1772. у Земуну. (ИАБ, ЗМ, К19, 27.1.1772). Трговац Исак Мојзес обавезао се у јуну 1774. исплатити половину дуга Андрији Страину за издато вино. Такође, потврдио је да има дуговања према Јакову Филиповићу. (ИАБ, ЗМ, К20, 22.6.1774). Магистрат у Карловцима упутио у јулу 1774. допис ЗМ поводом потраживања од Исака Мојзеса. (ИАБ, ЗМ, К1370,1774, Ф2-44). Мојзес се у августу 1774. обавезао да ће исплатити дуг Нићифору Јовановићу из Карловаца. (ИАБ, ЗМ, К20, 12.8.1774).

¹¹¹ Бернхард Мојзес трговац из Вршца жалио се ЗМ против трговца Исака Мојзеса, због дуга према Матијасу Барту. Исак Мојзес је на саслушању обећао вратити дуг и изјавио да није у ортачким односима са Бернхардом Мојзесом. ИАБ, ЗМ, К20,13.4.1774.

¹¹² Исак Мојзес из Земуна обавезао се у јануару 1774. да ће у року од пола године исплатити дуг Алекси Михаиловићу из Новог Сада. ИАБ, ЗМ, К20, 21.1.1774.

¹¹³ Никола Лацковић обавезао се у јуну 1774. да ће исплатити дуг Јохану Јакобу из Апатина. ИАБ, ЗМ, К20, 27.6.1774.

¹¹⁴ Исак Мојзес, трговац из Земуна, изјавио је у априлу 1776. да му је Абрахам Амрго, трговац из Темишвара, позајмио новац. ИАБ, ЗМ, К20, 15.4.1776.

¹¹⁵ Петроварадински магистрат известио је ЗМ да је ставио забрану на имовину Јозефа Кона због дуга. Уз то, затражио је да се наплате дугови и од других Јевреја, а извештај о томе пошаље у Петроварадин. – ИАБ, ЗМ, К1360, 1764, Ф1-34.

¹¹⁶ Судија Сремске жупаније са седиштем у Иригу замолио је у мају 1786. ЗМ за помоћ, како би од Јакоба Волфа наплатио дуг. ИАБ, ЗМ, К1408, 1786, Ф1,106.

¹¹⁷ Петроварадинска војна команда у децембру 1761. изрекла је заповест да се трговцу Хиршлу помогне да од својих дужника из Војне границе доспело потраживање наплати. (ИАБ, ЗМ, К1358,1761, Ф1-39). Славонска генерална

У времену друге половине 18. века у трговачком пословању, у употреби су биле тзв. „облигације“,¹¹⁸ те се тако у документима Земунског магистрата сусрећу: уговори о преузимању (уступању) дуга,¹¹⁹ уговори о признавању дуга,¹²⁰ уговори о делимичном опросту дуга,¹²¹ уговори о намирењу дуга у одложеном року и ратама.¹²² Тамо где се дуг није могао наплати споразумно, од-

команда наложила је у августу 1765. хапшење Мајера Рехницера због дуга од 300 фор. (ИАБ, 3М, К1361,1765, Ф1-65). Војни суд известио је у јуну 1783. трговца Рафаела Саламона да ће му бити исплаћен остатак дуга од Томпе Наскора. (ИАБ, 3М, К23, 20.6.1783). У октобру 1784. Земунски магистрат поднео је извештај Војној команди о Исаку Абрахаму Коену који је због дугова 1764. отишао из Београда. (ИАБ, 3М, К1395,1784, Ф2-94). Капетан Војводић из Ковина обратио се у јулу 1785. 3М ради наплате дуга од Исака Леба, трговца из Земуна. (ИАБ, 3М, К1402, 1785, Ф2-108). Војни суд затражио је у марту 1786. од 3М да достави акта потребна за регулисање дуга Исака Мојзеса. (ИАБ, 3М, К1413,1786, Ф5-810). Команда регименте у Панчеву позвала је у мају 1787. 3М да помогне граничару Петру Илићу да од Јована Јефтиновића, покрштеног Јеврејина, наплати дуг. – ИАБ, 3М, К1416, 1787, Ф2-363.

¹¹⁸ У новембру 1771. 3М сачинио је записник са седнице већа, где су Исаак Мојзес и каплар Кристијан Пеперл приложили облигацију према којој Мојзес дугује капетану Кафелу 1.000 фор. са 6% камате. ИАБ, 3М, К19, 15.11.1771.

¹¹⁹ Гроф фон Старенберг преузео је пред 3М у марту 1777. на себе дуг Абрахама Амига од 1.000 фор. (ИАБ, 3М, К20, 17.3.1777). У фебруару 1787. Мојзес Херцл обавезао се, у име свог оца Виктора, стаклара, измирити у две рате дуг удовици покојног Клемента Мајера. (ИАБ, 3М, К26, 23.2.1787). У априлу 1787. Исаак Мојзес обавезао се исплатити дугове свог сина Бенедикта Мојзеса. ИАБ, 3М, К26, 20.4.1787.

¹²⁰ Исаак Симон, стаклар, обавезао се у октобру 1756. да ће исплатити дуг бравару Гинзингену. (ИАБ, 3М, К18, 26.10.1756). Исаак Мојсес обавезао се у јуну 1774. да ће исплатити дуг Лоренцу Рабелу, а у априлу 1776. дуг Јоханесу Рехцингеру. (ИАБ, 3М, К20, 7.7.1774; ИАБ, 3М, К20, 15.4.1776). Алекса Ратковић се у августу 1782. обавезао да ће исплатити дуг Мајеру Рехницеру. (ИАБ, 3М, К22, 16.8.1782).

¹²¹ У мају 1756. Исток Јовановић је изјавио да пристаје да му Јеврејка Шадела плати 24 фор. на име његовог потраживања од 30 фор. Шаделин брат Мандел пристао је на погодбу по којој се обавезао да преузме дуг своје сестре. (ИАБ, 3М, К18, 11.5.1756). Коначна погодба у овом спору постигнута је у јуну 1756, Јанковић је прихватио да му се исплати 24 фор, а остатак дуга је опростио. ИАБ, 3М, К18, 15.6.1756.

¹²² Јеврејин Волф обавезао се у мају 1756. да ће у две рате платити дуг Алберту Карлу. (ИАБ, 3М, К18, 26.5.1756). Мојзес Коен дао је у јуну 1767. изјаву у којој обећава да ће карловачком контрибуенту Милићу, коме дугује за купљено

носно судским путем,¹²³ изрицана је казна затвора.¹²⁴ У оквиру трговинског пословања, догађало се, да повериоци, по смрти дужника, намирење обавеза потражују из оставинске масе дужника, односно, од његових законитих наследника, али неретко су и наследници тражили намирење потраживања из оставинских маса дужника.¹²⁵ Од свих предмета у вези са наплатом до-

вино, платити дуг од 22 фор. и 25 кр. и то осам фор. одмах, а остатак у року од два месеца. (ИАБ, ЗМ, К19, 19.6.1767). ЗМ у фебруара 1769. донео је решење у парници између Панајота Ристовића и Јеврејина Марка, којим је Јеврејину наређено да плати дуг у месечним ратама. (ИАБ, ЗМ, К19, 9.2.1769). Петар Стојчечвић, јорганџија из Земуна, обавезао се у децембру 1772. да ће у року од једног месеца исплатити 12 фор. дуга Рафаелу Саламону. (ИАБ, ЗМ, К20, 9.12.1772). Манојло Живановић се обавезао у марту 1776. да ће исплатити дуг Рафаелу Саламону у две рате. (ИАБ, ЗМ, К20, 12.3.1776).

¹²³ Од 26.2.1785. до 12.1.1786. код ЗМ расправљано је по предмету наплате дуга на име камате од Исака Мојзеса. (ИАБ, ЗМ, К1401, 1785, Ф2-62). У јуну 1786. вођен је поступак против Бенедикта Мојзеса по тужби његових поверилаца. (ИАБ, ЗМ, К1408, 1786, Ф1-83) У децембру 1787. ЗМ донео је пресуду којом је Томашу Белегринију наложено да у року од 14 дана исплати дуг Рафаелу Саламону. (ИАБ, ЗМ, К1419, 1787, Ф4-563). У фебруару 1788. Исак Кајс поднео је тужбу против Анастаса Диамандија који му је због дуга запленио робу (дуван). ИАБ, ЗМ, К1430, 1788, Ф64-15.

¹²⁴ Након извршеног обрачуна дуга код ЗМ, у октобру 1767, утврђено је да Јеврејин Рехницер треба да плати земунском трговцу Јовану Лазаревићу износ од 53 фор. 50 кр. (ИАБ, ЗМ, К19, 19.10.1767). Царско-краљевски генерал-аудитор лајтнант у Осијеку упутио је у децембру 1767. представку Славонској генералној команди у којој тражи да се Јаков Пресбиргер казни са четири дана затвора зато што није платио казну по пресуди ЗМ коју је дуговао Јовану Лазаревићу. (ИАБ, ЗМ, К1362, 1767, Ф2-42). Трговац Мајер Рехницер упутио је у августу 1782. молбу ЗМ да се његово потраживање од Алексе Ратковића, наплати принудним путем. (ИАБ, ЗМ, К22, 5.8.1782). ЗМ наложио Ратковићу да Рехницеру исплати дуг од 100 фор, али, пошто је Ратковић наредбу одбио, одређена му је затворска казна. (ИАБ, ЗМ, К22, 9.10.1782). Лоренц Циг поднео је у име Маргарете Мајер у јуну 1783. тужбу против Виктора Херцла, због дуга. Пошто је изјавио да не може вратити дуг, Херцл је осуђен на затворску казну. ИАБ, ЗМ, К23, 13.6.1783.

¹²⁵ Јозеф Јамбор, произвођач ракије, тражио је 1755. наплату дуга од удовице пок. Абрахама Лебла. (ИАБ, ЗМ, К18, 26.6.1755). Синови преминулог Јозефа Минаса из Новог Сада затражили су да се од Мајера Рехницера наплати 150 фор. које дугује Матијасу Дорфвирту. (ИАБ, ЗМ, К20, 27.2.1777). Исаку Мојзесу наређено је у марту 1784. да у року од 14 дана исплати дуг оставинској маси Антона Фридриха. (ИАБ, ЗМ, К24, 31.3.1784). Градоначелник Темишвара упу-

спелих потраживања који су вођени пред Земунским магистратом, чини се, најдуже је трајао спор између грофа Карла Пејачевића из Руме против земунског Јеврејина Мајера Рехницера. Предмет спора био је дуг Рехницера у износу од 275 фор. Ова парница вођена је од 28. децембра 1784. до 11. јула 1789.¹²⁶

Накратко, друштвено-економски развитак јеврејске заједнице у Земуну успорава рат Аустрије са Турском (1788–1791). По окончању рата и повлачења Аустрије из Београда, турски трговци и занатлије враћају се у Београд заједно са турском војском.¹²⁷ „Од свих етничких група у Београду најбоље су се снашли Јевреји. Они су после рата искористили повлачење хришћанских трговаца да једним делом заузму њихова места у трговини Београда. Неки њихови сународници који су се раније иселили у Аустрију и сместили у Земуну, Пешти и Бечу брзо су се после рата повезали пословно са јеврејским трговцима у Београду. Тако се изграђује мрежа јеврејских трговачких пословања у увозној и извозној трговини између Турске и Аустрије.“¹²⁸ Ту околност искористили су земунски Јевреји, њихови трговачки контакти након свршетка рата сежу до Беча¹²⁹ и Будима,¹³⁰

тио је у јануару 1791. молбу ЗМ да од Јозефа Машине, месара, наплати дуг од 50 фор. у корист оставинске масе Саломона Бема. (ИАБ, ЗМ, К1472,1791, Ф61-30). Машина је код ЗМ саслушан. ИАБ, ЗМ, К1473,1791, Ф61-148.

¹²⁶ ИАБ, ЗМ, К1441,1789,Ф61-58.

¹²⁷ Тргују житом, дрветом, прерађеном и непрерађеном кожом, воском, медом.

¹²⁸ Васа Чубриловић (ур), *Историја Београда, Књ. 1*, (Београд: САНУ, 1974), 767.

¹²⁹ ЗМ одговорио је 1791. на молбу бечког трговца Димитрија Малова да се утврди да ли је његов поверилац Селигман Калмус тражио укидање одлуке о заплену његове имовине, као што је то изјавио пред Трговачким судом у Бечу. (ИАБ, ЗМ, К1475,1791,Ф61-192). Цирер, заступник фабрике цица и памука из Беча, тражио је у новембру 1792. ЗМ наплату дуга од Јакоба Рафаела Саламона. (ИАБ, ЗМ, К1500,1792,Ф61-379). Јеремија Јасигија у јулу 1792. моли у име бечког трговца Игнаца Ецелта да се стави судска прибелешка на имовину трговца Ј.Р. Саламона због дуга од 1.697 фор. ИАБ, ЗМ, К1498,1792,Ф61-235.

¹³⁰ У октобру 1791. ЗМ шаље Будимском магистрату изјаву Естере Камондо, да ту поводом тужбе сестара Јелки против њеног мужа Исака Камонда због дуга од 300 фор. (ИАБ, ЗМ, К1475,1791,Ф61-187). Магистрат у Будиму доставио је у септембру 1791. ЗМ тужбу Јозефе, Франциске и Елизабете Јелки против Исака Камонда, због дуга. (ИАБ, ЗМ, К1475,1791,Ф61-178а). Јаков Грубер из Будима у децембру 1791. тужио је Абрахама Мојзеса, због дуга

одакле је набављана индустријска роба. Захваљујући везама које су Јевреји из Земунa имали са Јеврејима у Београду, та роба је стизала до Ниша, Солуна, Цариграда. У местима Војне границе и местима Сремске жупаније јеврејски трговци набављају пољопривредне производе: житарице из Руме,¹³¹ а из Ирига¹³² и Карловаца¹³³ ракију и вино. Роба је пласирана у Земуну, а њоме се трговало и изван граница Хабзбуршке монархије. Током последње деценије 18. века од 26 трговаца који су у Земуну имали дозволе да тргују кафом, шећером и зачинима био је један Јеврејин.¹³⁴ Податак из 1794. информисе да су Јевреји у Земуну трговали и са јагњећим кожама.¹³⁵ У новембру 1797. Славонска генерална команда издала је дозволу Давиду Исаку Франклу за отварање трговачке радње у Земуну.¹³⁶

Са напретком трговине, у Земунском магистрату су се умножили трговачки спорови. У септембру 1791. Јеврејин Абрахам Мојзес поднео је молбу Магистрату да га овај заштити од насртљивих поверилаца из Будима и да му одобри исплату дугова на рате.¹³⁷ Земунски магистрат је молбу одобрио. До коначног по-

од 178 фор. (ИАБ, ЗМ, К1476, 1791,Ф61-246). Магистрат у Старом Будиму у фебруару 1792. доставља ЗМ молбу тамошњих винарских трговаца, Ј. Хубера и М. Харера, да се против Абрахама Мојзеса поведе поступак због дуга од 178 фор. ИАБ, ЗМ, К1496,1792,Ф61-29.

¹³¹ Андрија Киш из Руме новембра 1791. тужи Мајера Рехницера због дуга. ИАБ, ЗМ, К1475,1791, Ф61-208.

¹³² Суд у Иригу. у јулу 1791. подноси ЗМ тужбу пароха Јосифа Вуковића против Исака Мојзеса због дуга за издато му вино и ракију. (ИАБ, ЗМ, К1474, 1791, Ф61-169а). Властелински провизор из Ирига обратио се у мају 1792. ЗМ са молбом да од Исака Бенедикта наплати дуг у корист тројице тамошњих поданика. (ИАБ, ЗМ, К1497, 1792, Ф61-150). У јуну 1792. ЗМ обавестио је провизора у Иригу да је Исаак Бенедикт потврдио да се поравнао са својим повериоцима Срђаном Ранковим, Луком Вучетићем и Јованом Бабајићем из Ирига. ИАБ, ЗМ, К1498,1792, Ф61-181.

¹³³ Магистрат у Карловцима упутио је у фебруару 1791. ЗМ молбу, да се овај нађе на услузи ћурчији Глигорију Драгојевићу, како би решио своја потраживања од Лебла Адамовића, јеврејског винарског трговца. ИАБ, ЗМ, К1478, 1791,Ф65-86.

¹³⁴ Ђелап, *Земунски војни комунитет*, 47.

¹³⁵ ИАБ, ЗМ, К1531, 1794, Ф12-58.

¹³⁶ ИАБ, ЗМ, К1602, 1797, Ф12-63.

¹³⁷ ИАБ, ЗМ, К1476,1791, Ф61-236.

равнања између Абрахама Мојзеса и његових поверилаца из Будима дошло је у фебруару 1792.¹³⁸ У решавање привредних спорова са поданицима Хабзбуршке-монархије,¹³⁹ и са држављанима Турске,¹⁴⁰ осим Земунског магистрата, биле су укључене и Војне власти,¹⁴¹ односно, Апелациони суд са седиштем у Петро-

¹³⁸ ИАБ, ЗМ, К1496,1792,Ф61-31.

¹³⁹ Тужбе због дуга: у априлу 1791. трговац Арон Јакоб тужио је Хеноха Фајшла. (ИАБ, ЗМ, К1477,1791-Ф64-25). У новембру 1791. вођена је парница по тужби Мојзеса Херцла против Јозефа Кона. (ИАБ, ЗМ, К1475, 1791, Ф61-214). У септембру 1791. поднета је тужба против Исака Комонда. (ИАБ, ЗМ, К1475, 1791, Ф61-178а). У децембру 1791. вођен је поступак по тужби бележника Николе Гитлинга против Абрахама Мојзеса и парница по тужби Ђорђа Ађи-мовића против Абрахама Мојзеса, због дуга од 180 фор. (ИАБ, ЗМ, К1476,1791,Ф61-238; ИАБ ЗМ, К1476,1791, Ф61-237). У новембру 1793. Томас Керешнер тужио је Јоела Мајера Рехницера. - ИАБ, ЗМ, К1520,1793,Ф51-186. Апелациони суд у марту 1793. издаје саопштење да је поднет захтев за заплону ствари турског држављанина трговца Јакоба Абрахама Алмулија због дуга. (ИАБ, ЗМ, К1522,1793,Ф61-85). У мају 1793. Алмули моли ЗМ да позове његове повериоце како би измирио потраживања. (ИАБ, ЗМ, К1522, 1793, Ф61-123). Делегирани војни суд у септембру 1793. доставља ЗМ тужбу турског трговца Јакоба Алмулија против граничног тумача Агамале, због дуга од 120 дуката, с молбом да се закаже рочиште, (ИАБ, ЗМ, К1524,1793, Ф61-282) на које се Алмули због болести није одазвао, те почетком октобра обавештава ЗМ да је оздравио и моли да се одреди друго рочиште. (ИАБ, ЗМ, К1524, 1793,Ф61-300). Рочиште је одржано крајем октобра 1793. године. ЗМ доставља обавештење Делегираном војном суду да је Мишко Туса због потраживања од Јакоба Алмуланија у износу од 2.171 фор. 30 кр. тражио да се овај стави у затвор. ИАБ, ЗМ, К1503, 1793, Ф2-24; ИАБ, ЗМ, К1525-1793, Ф61-331.

¹⁴¹ Војна команда упутила је у јануару 1791. представку ЗМ да од Јакоба Рафаела Саламона затражи да врати новац позајмљен из пупиларне касе. (ИАБ, ЗМ, К1471, 1791, Ф54-4). Јозеф Крајцајзен и Ј. Р. Саломон. Именовани су дуг делимично намирили у марту 1791. (ИАБ, ЗМ, К1470, 1791, Ф51-23; ИАБ, ЗМ, К1470, 1791, Ф51-27). У новембру 1792. Војна команда је тражила је од Ј.Р. Саламона, трговца, Ј. Кразејсена, пивара, и Кузмана Николића да наплати заостали дуг пупиларној каси. (ИАБ, ЗМ, К1500, 1792, Ф61-385). У марту 1791. Влашко-илирска регимента у Вршцу молила је ЗМ да од Абрахама Амига, трговца, наплати дуг у корист оставинске масе Павла Петровића. (ИАБ, ЗМ, К1472, 1791, Ф61-61). У мају 1791. ЗМ је упутио команди Немачко-банатске регименте у Панчеву, одговор на тужбу Саве Беркоша из Јабуге, који је тражио наплату дуга од Абрахама Амига. ИАБ, ЗМ, К1476, 1791, Ф61-256.

варадину као другостепена инстанца.¹⁴² Спорове унутар јеврејске заједнице решавала је Јеврејска општина.¹⁴³

Напредак пословања јеврејске заједнице у Земуну током друге половине 18. века није благонаклоно посматран од стране хришћанског становништва, неретко долазило је и до отворених сукоба.¹⁴⁴ Но ипак, јеврејска трговина у Земуну нарочито током последње деценије 18. века динамично је напредовала.

Закључак

Јеврејска заједница се у војном комунитету Земуну током 18. века развијала у условима ограниченог правног статуса. Њено деловање одвијало се унутар строго дефинисаног административног оквира, али са јасним унутрашњим механизмима организације, преговарања и економског позиционирања. Од првих молби за боравак, преко формирања верске општине, до за-

¹⁴² У новембру 1791. Управа депозита затражила је од ЗМ да позове Јакоба Рафаела Саломона да у року од три месеца исплати своја дуговања. (ИАБ, ЗМ, К1475, 1791, Ф61-209). Судско одељење издало је у априлу 1792. потврду о дуговању трговца Ј. Р. Саломона према Ц.К. фабрици вунених производа и потврду о дуговању према Ј. Мајерхоферу (ИАБ, ЗМ, К1497, 1792, Ф61-127; ИАБ, ЗМ, К1520, 1793, Ф51-186). Поводом овог дуга, у октобру 1792, Апелациони суд позвао је ЗМ да заплени имовину Ј. Р. Саломона и Давида Исака Франкла. ИАБ, ЗМ, К1500, 1792, Ф61-377.

¹⁴³ У марту 1791. рабин Александар Израел тужио је Јакоба Левела због дуга и затражио да се Левел затвори и преда јеврејским судијама. ИАБ, ЗМ, К1472, 1791, Ф61-70.

¹⁴⁴ Јохан Георг Шалк у новембру 1774. кажњен је новчано, јер је узнемиравао човека у синагоги, а на улици се ругао Рафаелу Саламону и Мајеру Рехницеру.¹⁴⁴ (ИАБ, ЗМ, К20, 17.2.1774). Трговац Јеврејин Рафаел Саломон и обућар хришћанин Никола Ловачић 1785. узајамно су вређали ценкајући се за један пар гусака: „Од проклетих Јевреја не може ништа да се купи!“, и сл. ЗМ изрекао је пресуду да се обојица казне са једном фор. глобе. (ИАБ, ЗМ, К25-0). Кулминација нетолеранције у односима Јевреја и хришћана јавља се почетком последње деценије 18. века, поводом чега је Апелациони суд у мају 1792. затражио од ЗМ исцрпан извештај по тужби српског црквеног татора против Јевреја који су начинили статуу од платна, обукли је у прљаво одело и викали: „То је српски бог!“ ИАБ, ЗМ, К1488, 1792, Ф21-7.

хтева за куповину кућа и стицања права за обављање привредних активности, заједница је поступно изградила свој статус унутар урбане структуре Земуне.

Процеси купопродаје, закупа, лицитација и тужби нису били пука економска пракса, већ механизми којима се заједница борила за простор, статус и континуитет. Појединци као што су Рафаел Саломон, Давид Исак и Јакоб Хершл нису били само трговци, већ посредници у сложеним односима са Магистратом у ситуацијама које су захтевале формалне жалбе, молбе и правне поступке. Свака дозвола, свака жалба, свака лицитација представљала је корак у процесу институционалне артикулације и обликовања јеврејске заједнице у ширем контексту друштвених односа унутар Хабзбуршке монархије.

Овај рад показује да је јеврејска заједница у Земуну током 18. века деловала као друштвено-економски субјект, са унутрашњом структуром, спољним притисцима и способношћу да утиче на своје окружење. Њен развој не може се свести на демографске податке или конфесионалне ознаке, већ мора бити посматран кроз конкретне административне и економске праксе. Управо тим поступцима заједница је обележила своје присуство у Земуну 18. века – не као изузетак, већ као део његове институционалне, пре свега, економске логике.

Резиме

На трговачком путу између хришћанског Запада и муслиманског Истока, Земун се налазио на пола пута између Беча и Цариграда. Појединци који су припадали јеврејској заједници Земунa мудро су разматрали геостратешки положај места у којем су живели и радили, користећи тако локацију града Земунa за развој својих економских активности. Јеврејска заједница Земунa од 1739. до краја 18. века, без обзира на ограничења и гетоизацију које јој је наметала држава, и нескладне односе са хришћанским суседима, успела је да се организује и ојача и учврсти свој друштвено-економски положај. Иако на први поглед хомогена, јеврејска заједница нема хармоничне односе унутар своје организације, али, у односу на спољашње хришћанско окружење, делује кохезивно. Напредак јеврејске заједнице у Земуну, тада најважнијем трговачком граду хришћанског Хабзбуршког царства, јеврејска заједница је постигла захваљујући мудро вођеној економској политици.

Списак референци

Необјављени историјски извори

Историјски архив града Београда (ИАБ). Фонд: Земунски магистрат (ЗМ). [*Јеврејска дигитална збирка Архива Београда*].

Литература

- Aleksić, Snežana. „Novac u opticaју, monetarna politika i државни дугови u Sremu od sredine XVIII века do prisajedinjenja kraljevini SHS“. *Megatrend revija*, 3/2022, 215–226.
- Borovnjak, Đurđija. *Verski objekti u Beogradu*. [katalog izložbe]. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2013. (cyrillic)
- Čubrilović, Vasa. (ur). *Istorija Beograda, knj. 1*. Beograd: SANU, 1974. (cyrillic)
- Ćelap, Lazar. „Jevreji u Zemunu za vreme Vojne granice“. *Jevrejski almanah*, 1957–1958, 59–71.
- Ćelap, Lazar. „Prilog građi za istoriju esnafa u Zemunu u XVIII veku“. *Godišnjak grada Beograda*, 5/1958, 77–93. (cyrillic)
- Ćelap, Lazar. *Zemunski vojni komunitet (1717–1881)*. Beograd: SANU, 1967. (cyrillic)
- Dabižić, Miodrag. „Zemunsko groblje na bregu Gardošu“. *Godišnjak muzeja grada Beograda*, 23/1976, 59–81. (cyrillic)
- Dobrovšak, Ljiljana. *Židovi u Srijemu od doseljavanja do Holokausta*. Vukovar: Državni arhiv, 2017.
- Fogel, Danilo. *Jevrejska zajednica u Zemunu: hronika: (1739–1945)*. Zemun: Jevrejska opština, 2002. (cyrillic)
- Gavrilović, Slavko. *Srem od kraja XVII do sredine XVIII века*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Istorijski institut, 1979. (cyrillic)
- Gavrilović, Slavko. „Ispisi za istoriju Jevreja u Zemunu i Slavonsko-sremskoj vojnoj granici (XVIII-XIX vek)“. *Istraživanja*, 7/1979, 467–507.
- Gavrilović, Slavko. *Jevreji u Sremu u XVIII i prvoj polovini XIX века*. Beograd: SANU, Požarevac: Prosveta, 1989. (cyrillic)

- Horvat, Rudolf. *Slavonija, povijesne rasprave i crtice, knj. 1*. Zagreb: Tisak „Tipografije“ d.d., 1936.
- Ilić, Jelena. „Zemunsko stanovništvo prema popisu iz 1776. godine“. *Istorijski časopis*, 57/2008, 151–174. (cyrillic)
- Ilić-Mandić, Jelena. „Kolektivni identitet(i) u Vojnoj granici XVIII veka: studija srpskog slučaja“. *Zbornik radova*, priredili Marjanović-Dušanović Smilja, Savić Z, Aleksandar, 247–268. Beograd: Filozofski fakultet, 2025. (cyrillic)
- Ilić, Nikola. *Od hana do hotela: Zemunsko ugostiteljstvo*. Zemun: Klub matične kulture, 2021. (cyrillic)
- Ilić, Ž., Tanasije. *Beograd i Srbija u dokumentima arhive Zemunskog magistrata od 1739. do 1804. godine, knj. 1*. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 1973. (cyrillic)
- Popović, J., Dušan. *Srbi u Sremu do 1736/7*. Beograd: SANU, 1950. (cyrillic)
- Popović, J., Dušan. *Srbi u Vojvodini, knj. 2*. Novi Sad: Matica Srpska, 1990. (cyrillic)
- Popović, J., Dušan. *Srbi u Vojvodini, knj. 3*. Novi Sad: Matica Srpska, 1990. (cyrillic)
- Sremac, Radovan. *Jevrejske porodice u Zemunu i okolini*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, 2020. (cyrillic)
- Valentić, Mirko. „O nekim problemima Vojne krajine u XIX stoljeću“. *Istorijski zbornik*, 17/1964, 359–383.

Assistant Professor Dr. Snežana B. ALEKSIC

MB University, Belgrade, Faculty of Business and Law

snezanaaleksic3@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-1908-2595>

Socio-economic Development of the Jewish Community of Zemun in the 18th Century

Summary

On the trade route between the Christian West and the Muslim East, Zemun was located halfway between Vienna and Constantinople. Individuals who belonged to the Jewish community of Zemun wisely considered the geostrategic position of the place where they lived and worked, thus using the location of the city of Zemun to develop their economic activities. The Jewish community of Zemun from 1739 to the end of the 18th century, regardless of the restrictions and ghettoization imposed on it by the state, and the discordant relations with its Christian neighbors, managed to organize itself and strengthen and consolidate its socio-economic position. Although at first glance homogeneous, the Jewish community does not have harmonious relations within its organization, but, in relation to the external Christian environment, it appears cohesive. The progress of the Jewish community in Zemun, then the most important trading city of the Christian Habsburg Empire, was achieved by the Jewish community thanks to a wisely conducted economic policy.

Keywords: Jews, Zemun, trade, crafts, Salomon, Herzl, Moses, Mayer, Rechnitzer.